

AS AVES NECRÓFAGAS EN GALICIA

PERSPECTIVA HISTÓRICA E ACTUAL. PRIORIDADES DE CONSERVACIÓN

Gil-Carrera, A.; Vázquez-Pumariño, X. e Tapia, L.*

Actualmente, en Galicia pódense observar tres especies de aves necrófagas, todas elas pertencentes á Familia *Accipitridae* (Orde Falconiformes). Dúas delas, o voitre leonado (*Gyps fulvus*) e o voitre negro (*Aegypius monachus*), non son reprodutoras a día de hoxe, e compórtanse como especies dispersivas ou migrantes en territorio galego. O voitre branco (*Neophron percnopterus*), pola contra, si é reprodutora estival, se ben é moi escasa e as súas áreas de nidificación están moi localizadas en Galicia. O incremento da presenza dos voitres negro e leonado no noso territorio e a delicada situación de conservación a nivel mundial do voitre branco fan necesaria unha revisión do seu *estatus* de conservación legal en Galicia, así como a aplicación de medidas activas de conservación e avaliación da evolución destas tres especies.

Voitres leonados na serra do Xurés, no pasado mes de xuño.

VOITRE LEONADO (*Gyps fulvus*)

O último censo do voitre leonado (*Gyps fulvus*) realizado en España no ano 2008 reflicte unha tendencia claramente positiva, e foi estimada unha poboación ibérica reprodutora de 24.609 parellas. Isto supón un crecemento dun 42% nos últimos nove anos (Taboa 1). Tamén se comprobou un incremento areal da súa distribución e no número de colonias (de 1.000 no ano 1999, a 1.560 no ano 2008). En Portugal, de acordo co censo realizado para a especie en 1999, rexistráronse entre 262 e 272 parellas nidificantes, as cales se distribuían en 31 colonias e 14 parellas illadas. Dez anos despois, en 2009, foron censadas 400 parellas.

O cuadrante nordeste da Península Ibérica é a principal área de distribución do voitre leonado, co 76% da poboación. Ademais, foron documentados algúns episodios de recolonización e formación de novas colonias en áreas occidentais da Cordilleira Cantábrica, o que podería estar influíndo positivamente no incremento das observacións da especie en Galicia; así como no potencial establecemento ou recolonización dalgunha antiga área de cría en territorio galego ou en áreas limítrofes no futuro.

En canto ao nivel de protección, a especie está incluída no listado de especies silvestres en réxime de protección especial (Real Decreto

139/2011), pero non no Catálogo Galego de Especies Ameazadas (Decreto 88/2007).

Ano do censo	Número de parellas de voitre leonado
1979	2.283 - 3.240
1989	7.529 - 8.074
1999	22.455
2008	24.609

Táboa 1. Evolución poboacional do voitre leonado en España a partir dos censos dispoñibles.

O voitre leonado en Galicia

As referencias ata o século XIX indican que non debeu ser raro en Galicia. Os derradeiros rexistros históricos da presenza da especie como nidificante en territorio galego datan dos anos 30 do século XX, recollidos por Lence-Santar, en áreas das Serras Setentrionais,

coñecidas como "As Broites", nos concellos de Mondoñedo, Lourenzá, Alfóz e Valadouro.

Nas décadas seguintes, a especie rarificase enormemente no país, pola máis que probable persecución directa e o efecto do veneno, facéndose moi esporádicos os seus avistamentos en todo o territorio galego. A partir da década dos 90 e ata mediados do 2000 incrementábase novamente a súa presenza, cun aumento progresivo das observacións nalgúns áreas. Entre 1992 e 2005, as citas recollidas, a maioría entre marzo e outubro, foron principalmente en áreas costeiras da Coruña e Lugo, nas Serras Setentrionais, ao sur da Dorsal Galega, na Serra da Enciña da Lastra, no Macizo de Trevinca e tamén en áreas de serras costeiras da fachada atlántica como é o caso do Barbanza e do Monte Pindo. Aínda que tamén se constatou a súa presenza na Limia, no Xurés, no Macizo Central, nos Canóns do Sil, na Terra Chá e nas Serras de Ancares e Courel (Anuarios Ornitolóxicos de Galicia, 1993-2006). Destaca o importante incremento observado na provincia de Ourense no período 2001-2014.

As Figuras 1 e 2 mostran a evolución do número de rexistros de voitre leonado na Serra do Xistral e a súa distribución mensual. En canto ás idades detectadas na Serra do Xistral no período de seguimento, dos individuos que foi posible o seu datado, destaca a presenza de exemplares novos e subadultos (73%) fronte aos individuos adultos (27%), algo que se repite no resto do país. Isto pon de manifesto que Galicia representa para a especie unha boa área de dispersión e de alimentación.

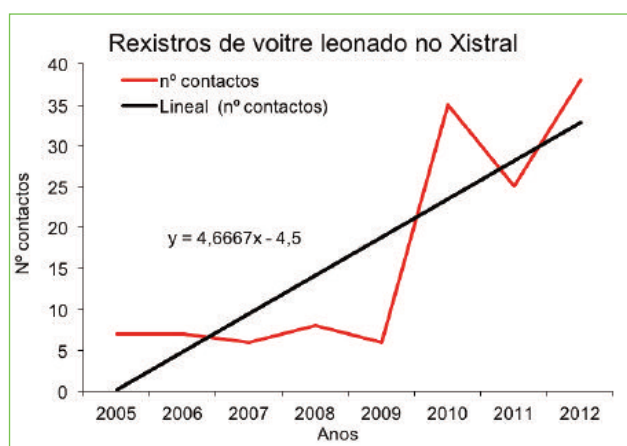

Figura 1. Incremento no número de rexistros de voitre leonado na Serra do Xistral (N=664) obtidos en 4 transectos mensuais en vehículo (164 km) no período 2005-2012. Apreciouse un brusco incremento no número de rexistros a partir do ano 2009.

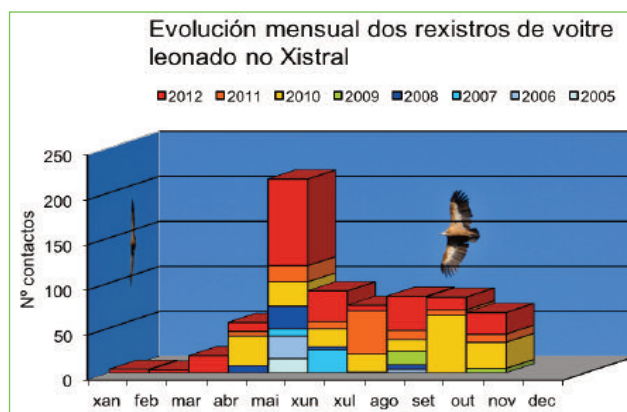

Figura 2. Número de rexistros de voitre leonado (N=664) na Serra do Xistral ao longo do ciclo anual obtidos en transectos mensuais en vehículo no período 2005-2012. O maior número de rexistros realizouse no mes de maio, coincidindo co observado noutras áreas de Galicia. A poboación superou os 200 individuos e mantívose moi constante no resto do período primaveral e estival ata principios do outono, por riba dos 50 rexistros. Desde mediados de outono ata finais do período invernal, desaparece practicamente da área.

VOITRE NEGRO (*Aegypius monachus*)

A poboación de voitre negro na Península Ibérica parece que sufriu un continuo declive ata o inicio da década dos 80, cando entran en vigor as principais normas de protección da natureza. A súa situación chegou a ser crítica nos anos 70 nos que foron censadas menos de 200 parellas, sendo o seu incremento continuo dende entón. En 2011, a poboación reproductora ibérica estaba formada por 2.068 parellas, repartidas en 35 colonias, que representaban o 80% da poboación europea. En Portugal, a especie foi considerada extinta ata 2010, ano en que se asentou unha colonia. Desde entón, vén nidificando un pequeno número de parellas.

A poboación ibérica sitúase no cuadrante suroccidental da Península, así como en Baleares. Os proxectos de creación de corredores e reintrodución da especie no Pireneu catalán e na Serra da Demanda están a permitir recuperar a especie en zonas nas que tiña desaparecido e establecer canles de comunicación coas poboacións do sur de Europa.

O voitre negro está incluído no Anexo I da Directiva Aves 2009/147/EC, e como "Vulnerable" no Catálogo Español de Especies Amenazadas (RD 139/2011). En Galicia non está catalogada, malia a ser proposta a súa inclusión no Catálogo Galego de Especies Ameazadas pola Sociedade Galega de Ornitoloxía (SGO).

O voitre negro en Galicia

Son escasas as referencias históricas para o voitre negro en Galicia, con dous exemplares citados na colección de Luis Iglesias, nos anos 1927 e 1952. É tamén destacable o feito de que as referencias recollidas no Macizo Central poderían indicar unha probable presenza como nidificante nesta área nos anos 70. Ata mediados dos 90 non se volve ter constancia da especie, cando se recollen novas observacións no entorno da Serra do Xistral, no litoral norte e no Macizo de Pena Trevinca. Xa a partir da primeira metade dos anos 2000, a súa presenza fíxose bastante habitual nas Serras Setentrionais (Xistral e Faladoira), na Dorsal Galega (Candán-Suido), nas Serras Orientais (Ancares, Courel, Trevinca), no Macizo Central e no Xurés. Polo tanto, o voitre negro mantén unha presenza regular e en aumento nalgúns áreas de Galicia, a pesar do que non figura no Catálogo Galego de Especies Ameazadas.

VOITRE BRANCO (*Neophron percnopterus*)

O voitre branco é un migrador transahariano para o que se estiman 2.900-7.200 parellas reproductoras en Europa. A poboación española en 2008 estimouse entre 1.452 e 1.556 parellas, o que supoñía preto do 80% do total do continente, onde se distribúe na rexión mediterránea: sur de Francia, Italia e Península dos Balcáns. A nivel mundial, a poboación de voitre branco estímase entre 30.000 e 40.000 individuos. Na Península Ibérica está amplamente distribuído, agás áreas pouco abruptas do interior e as máis áridas da vertente mediterránea. Tamén está presente nos arquipélagos de Baleares e Canarias a poboación descrita como nova subespecie *majorensis*.

A especie está catalogada como "Ameazada" na Lista Vermella de Especies Ameazadas da UICN desde 2008, debido ao rápido declive das súas poboacións mundiais. En Europa, está incluída no Anexo I da Directiva relativa á conservación das aves silvestres, e no Catálogo Español de Especies Ameazadas figura como "Vulnerable".

En Galicia está catalogada como "Vulnerable" no Anexo II do Decreto 88/2007 do 19 de abril, polo que se regula o Catálogo Galego de Especies Ameazadas.

O voitre branco en Galicia

En Galicia, as primeiras referencias de reprodución (Gutián, 1978, Anuario Histórico da Aves de Galicia) estiveron ligadas á bacía do río Sil,

Toupa

Individuo de voitre branco adulto reprodutor en Galicia.

na Serra da Enciña da Lastra, ata principios dos 90. A partir de entón considerouse desaparecida, ata que se volve observar novamente unha parella neste Parque Natural desde 2002 ata 2006. En 2007, confirmouse a nidificación, manténdose ata a actualidade.

Desde a década dos 90 ata o ano 2002, tamén se recolleron referencias de nidificacións esporádicas no Canón do río Sil. En 2007, comprobouse a nidificación no Canón do río Sil, aínda que fracasou, debido probablemente a intensas choivas e/ou molestias na contorna do niño. En anos posteriores, confirmouse a presenza dunha parella e a nidificación en 2014 e 2015.

Tamén na provincia de Ourense houbo rexistros esporádicos en período de nidificación no río Bibei a finais dos anos 90, rexistrándose un avistamento en 2004. En 2007 comprobouse a presenza dunha parella, confirmando en 2008 o seu éxito reprodutivo e manténdose como reprodutora ata a actualidade.

Existen outros rexistros da especie nas Serras de Lugo (Ancares, Xistral, Faladoira) e Ourense (Macizo Central, Xurés, Dorsal Galega), sendo posiblemente exemplares dispersivos, sen poder constatar ningún intento de nidificación nestas áreas.

No marco dos programas de seguimento de GREFA (Grupo de Rehabilitación de la Fauna Autóctona y su Hábitat) foron marcados tres

Toupa

Polo de voitre branco anelado e marcado con equipo GPS en 2015.

polos entre 2015 e 2016 no Parque Natural da Serra da Enciña da Lastra e no río Bibei, permanecendo tras a etapa de dispersión xuvenil na franxa do Sahel (Malí e Mauritania).

OUTRAS ESPECIES

Nos últimos anos, tamén se rexistraron outras dúas especies de voitres en Galicia. Do quebraósos, *Gypaetus barbatus*, había un rexistro histórico no S. XIX, pero a especie foi novamente observada en 2013 na Serra dos Ancares. Un exemplar marcado con GPS procedente do proxecto de reintrodución en Andalucía percorreu Galicia en 2017. A medida que progresen estes proxectos de recuperación da especie en Andalucía e nos Picos de Europa, é posible que nos visite con maior frecuencia.

O voitre de Ruppel, *Gyps rueppelli*, tamén foi rexistrado en Ourol en 2014, entre un grupo de voitres leonados.

CONSERVACIÓN DOS VOITRES EN GALICIA

As principais ameazas actuais dos voitres son o uso ilegal de veneno para control de depredadores, a diminución do aproveitamento gandeiro extensivo de ovinos, caprinos e bovinos e a rarefacción dos animais de carga e tracción devida da modernización agrícola, o que deriva na redución da dispoñibilidade de alimento.

As políticas de sanidade animal veñen xestionando a recollida e eliminación de cadáveres, especialmente de vacas, ovelas e cabras, o que produciu unha considerable redución do alimento dispoñible para os voitres. No caso dos voitres branco e negro hai que engadir a redución da dispoñibilidade de alimento pola pneumonía hemorráxica vírica do coello e a clausura de pequenos muladares (esterqueiras).

Entre as novas ameazas que poden estar afectando as especies necrófagas é de destacar a intoxicación por pesticidas agrícolas e antibióticos ou munición de caza.

O impacto dos tendidos eléctricos e parques eólicos supón un problema na recuperación destas especies. Como mostra, un exemplar novo de voitre negro procedente do programa de reintrodución no Pireneu que foi morrer nun parque eólico do Xistral en 2013, nunha aliñación de muíños na que foi constatada a morte de varios voitres leonados. A falta de transparencia no seguimento da mortalidade de aves nos parques eólicos e liñas eléctricas e a inexistencia de bases de datos accesibles dificultan poder avaliar e corrixir os efectos negativos da industria enerxética.

A destrución e/ou fragmentación de hábitat vén dada polo establecemento de infraestruturas, que ademais aumenta a

Toupa

Voitre negro morto nun parque eólico do Xistral en 2013.

Toupa

Individuo de voitre negro (ZEC do Macizo Central).

accesibilidade e a presenza humana. Outra das principais causas de degradación do hábitat son os cambios de usos do solo e a situación de agresión permanente ao medio rural das actuais políticas forestais e enerxéticas.

No caso do voitre branco, tamén constitúen un problema grave as molestias nas zonas de descanso e cría. A perturbación humana en zonas de nidificación e durante os períodos máis sensibles, provocada por actividades agro-silvícolas, cinexéticas, turísticas e deportivas, conducen a unha redución da produtividade ou mesmo ao abandono dos locais de nidificación.

Para a protección do voitres resulta fundamental a loita eficaz contra o uso de cebos envelenados. Outras medidas necesarias son: promover o mantemento e creación de muladares e puntos de alimentación e de concentración de non reprodutores (durmiñeiros); identificar áreas de invernada e rutas de migración; avaliar os posibles riscos asociados a elas; promover a conservación de paisaxes con sistemas agropastorais tradicionais que manteñan unha alta dispoñibilidade de presas potenciais; protexer áreas de cría e deseñar un programa de seguimento e outro de comunicación e divulgación.

*Gil-Carrera, A.; Vázquez-Pumariño, X. e Tapia, L. son biólogos e ornitólogos.

Toupa

Voitre leonado en parque eólico.

BIBLIOGRAFÍA

1. Epifanio-Lemos, J.C.; Novegil Rodríguez, A. & González Loroño, J. 2009. Sobre la presencia del buitre leonado "*Gyps fulvus*" en el macizo Galaico-Leonés. A Carriza: revista da Sociedade Galega de Ornitología, pp. 87-95.
2. Lence-Santar, E. 2000. Etnografía mindoniense. Recopilación de artigos aparecidos en "El Compostelano" (Póstumo).
3. Tapia, L. Regos, A. Gil-carrera, A. & Domínguez, J. 2017. *Unravelling the response of diurnal raptors to land-use change in a highly dynamic landscape in Northwestern Spain: an approach based on satellite earth observation data*. European Journal of Wildlife Research, 63(2): 40. DOI: 10.1007/s10344-017-1097-2.
4. Vázquez-Pumariño, X. & Gil-Carrera, A. 2009. El alimoche común en Galicia. En, J. C. del Moral (Ed.). El alimoche común en España. Población reproductora en 2008 y método de censo, pp. 115-116. SEO/BirdLife. Madrid.
5. Vázquez-Pumariño, X. 2013. Presenza de Voitre (*Gyps fulvus*) na Serra do Xistral: poboación, fenoloxía e procedencia 2005-2012. VIII Congreso Galego de Ornitología. Cabana de Bergantiños, A Coruña.

Toupa

Exemplar de voitre negro xunto varios exemplares de voitre leonado (ZEC do Macizo Central).